

УДК 378.046.4

О. Ш. ТОННЕ

аспірант
Класичний приватний університет

СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Обґрунтовано актуальність дослідження стану організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації. Уточнено значення дефініції “організація самостійної пізнавальної діяльності”. У результаті анкетування слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів виявлено рівень їхньої активності в самостійній пізнавальній діяльності; результативність цієї діяльності. З’ясовано суб’єктивне сприйняття респондентами рівня розвитку інтелектуальних і предметних умінь роботи з інформацією, а також чинників, що утруднюють цю діяльність. Визначено стан задоволеності курсами підвищення кваліфікації в аспекті організації самостійної пізнавальної діяльності, а також побажання щодо їхнього вдосконалення.

Ключові слова: організація, самостійна пізнавальна діяльність, вчителі, курси, підвищення кваліфікації.

Однією з необхідних умов успіху реформи “Нова українська школа” є наявність учителів, здатних до безперервного професійного розвитку, який неможливий без цілеспрямованої, внутрішньо мотивованої самостійної пізнавальної діяльності. Ця соціальна потреба відображена в Законі України “Про освіту” (2017 р.), Законі України “Про вищу освіту” (2015 р.), у яких підкреслено необхідність професійного розвитку вчителів загальноосвітніх навчальних закладів упродовж усієї професійної діяльності.

Відповідальність за інформаційну й мотиваційну підтримку професійного розвитку вчителів покладається державою на інститути післядипломної педагогічної освіти, які, відповідно до Закону “Про вищу освіту”, є центрами підвищення кваліфікації, профільної спеціалізованої підготовки та перепідготовки освітян регіонів країни.

Одним з важливих аспектів професійного розвитку вчителів загальноосвітніх навчальних закладів є набуття й удосконалення ними навичок самостійної пізнавальної діяльності. У цьому контексті особливого значення набуває процес підвищення кваліфікації, який відбувається на засадах вільного вибору вчителями форм навчання, програм і навчальних закладів.

Попередній аналіз досвіду підвищення кваліфікації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, викладений у наукових працях М. Бирки [0], М. Ксьонзенко [0], В. Реутової [0], М. Солдатенка [0], Л. Сущенко [0], В. Фрицюк [0], Т. Хлебнікової [0], дає підстави констатувати, що організація самостійної пізнавальної діяльності вчителів на сьогодні стикається з низкою явищ та обставин, що значно знижують її ефективність.

Для пошуку шляхів підвищення ефективності організації самостійної пізнавальної діяльності на курсах підвищення кваліфікації проведено пілотне дослідження, *мета* якого – виявлення основних чинників, що впливають на результативність цієї діяльності, а також визначення перспективних шляхів підвищення її ефективності.

Методи дослідження: анкетування слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів (49 респондентів); статистична обробка емпіричних даних (визначення відсоткового відношення, упорядкування за рангом).

У нашій статті термін “організація самостійної пізнавальної діяльності” позначає цілеспрямовані дії навчального закладу з упорядкування взаємодії між педагогами та здобувачами освіти, а також іншими компонентами педагогічної системи, результатом якої є формування у свідомості того, хто навчається, певних образів, пов’язаних з предметом навчання.

Інструментом дослідження, спрямованого на визначення перспективних напрямів удосконалення організації самостійної пізнавальної діяльності на курсах підвищення кваліфікації, стала анкета, яка містить 20 пунктів закритого та відкритого типу, розподілених на такі блоки: “Загальні дані”; “Активність у самостійній пізнавальній діяльності”; “Результативність самостійної пізнавальної діяльності”; “Інтелектуальні вміння роботи з інформацією”; “Предметні вміння роботи з інформацією”; “Чинники, що утруднюють самостійну пізнавальну діяльність”; “Задоволеність курсами підвищення кваліфікації в аспекті організації самостійної пізнавальної діяльності”; “Пропозиції”.

Усього в анкетуванні взяли участь 49 учителів, які були слухачами курсів підвищення кваліфікації Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у 2015–2017 рр.

Аналіз даних, отриманих за допомогою першого блоку анкети (загальні дані), виявив таке.

Серед учителів, які брали участь в анкетуванні, чоловіків було 46,94%, жінок – 53,06%. Вік респондентів розподілявся таким чином: менше ніж 25 років – 18,37%; 26–35 років – 8,16%; 36–45 років – 32,65%; 46–55 років – 24,49%; 56–65 років – 8,16%; понад 66 років – 8,16% учителів. Стаж роботи на посаді вчителя до 5 років мали 18,37%; 6–10 років – 22,45%; 11–15 років – 30,61%; 16–20 років – 8,16%; 21–25 років – 8,16%; більше ніж 26 років – 12,24% респондентів. З них природознавчі дисципліни викладали 16,33%; математику – 16,33%; мову і літературу – 16,33%; культурознавство – 16,33%; фізичну культуру і здоров’я – 14,29%; суспільствознавство – 10,2%; технології – 10,2% учителів. З числа спеціалістів, які брали участь в анкетуванні, вищу категорію мали 6,12%; першу категорію – 40,82%; другу категорію – 20,41%; спеціалісти без категорії – 32,65%. Аналіз загальних даних респондентів засвідчив, що вибірка є типовою для курсів підвищення кваліфікації вчителів, що, на нашу думку, значною мірою зумовило наведені нижче результати анкетування.

Аналіз відповідей на запитання анкети, які належать до другого блоку “Активність у самостійній пізнавальній діяльності”, виявив таке.

На запитання: “Як часто Ви буваєте у бібліотеці?” – 6,12% учителів обрали варіант відповіді “кілька разів на тиждень”; 12,24% – “декілька разів на місяць”; 24,49% – “декілька разів на рік”; 57,14% – “не буваю ніколи”.

На запитання: “Чи можете Ви назвати три спеціалізовані журнали з тематики предмету, який викладаєте?” – 36,73% вчителів відповіли ствердно; 63,27% – негативно.

При цьому було виявлено, що електронними виданнями, а також електронними бібліотеками зі спеціальності користуються 36,73% вчителів; 63,27% – не користуються.

Щодо користування іншомовними інформаційними ресурсами зі свого предмету більшість респондентів (79,59%) вказали, що не роблять цього; 20,41% – відповіли ствердно.

Отримані результати, на нашу думку, вказують на низький інтерес учителів до професійного самовдосконалення.

У результаті обробки даних анкети, отриманих за пунктами блоку “Результативність самостійної пізнавальної діяльності”, констатовано таке.

На запитання: “Чи є у Вас публікації за темою предмету, який викладаєте?” – ствердну відповідь дали 8,16% учителів, а 91,84% – відповіли негативно.

На запитання: “Чи готові Ви найближчим часом презентувати колегам авторські розробки з предмета, що викладаєте?” – відповідь “так” дали 32,65% вчителів; “ні” – 67,35%.

Отже, результати анкетування зафіксували низьку результативність самостійної пізнавальної діяльності, яка є прямим свідченням недостатньої активності в цьому напрямі.

Несподіваний результат анкетування отримано в аспекті ставлення вчителів до власних інтелектуальних умінь працювати з інформацією, представлений у дослідженні запитаннями “Чи оцінюєте Ви свої аналітичні вміння працювати з інформацією як достатні?” та “Чи вмієте Ви скласти конспекти, реферати?” На перше запитання ствердну відповідь дали 75,51%; негативну – 24,49% респондентів. На друге запитання відповідь “так” дали 28,57%; “ні” – 71,43%.

Отримані результати свідчать про високу суб’єктивну оцінку вчителями своїх інтелектуальних умінь. Така оцінка, можливо, є завищеною.

Важливі дані отримано при аналізі даних, що співвідносяться з блоком анкети “Предметні вміння роботи з інформацією”.

Зокрема, виявилось, що в 34,69% респондентів виникають труднощі при створенні й редагуванні текстів за допомогою комп’ютера. У 65,3% учителів виникають утруднення при роботі з таблицями та базами даних; 69,39% респондентів не вміють скласти бібліографічні описи наукових джерел. Утім, 73,47% учителів, які брали участь в анкетуванні, не відчують утруднень у роботі з інформаційно-комунікаційними програмами Інтернету.

Такі результати вказують на те, що операційна складова інформаційної діяльності у вчителів потребує вдосконалення. Хоча при цьому навички спілкування за допомогою комп'ютера та персональних цифрових пристроїв у вчителів розвинуті на достатньо високому рівні.

Обробка отриманих даних, що співвідносяться з блоком анкети “Чинники, що утруднюють самостійну пізнавальну діяльність на курсах підвищення кваліфікації”, виконана за допомогою пакета “Багатомірні відгуки” програми “Statistica 6”. Це дало змогу визначити суб’єктивне сприйняття вчителями факторів, що впливають на результативність самостійної пізнавальної діяльності.

Варто зауважити, що, залишаючи загальний зміст думки респондента, нам довелося звести варіанти відповідей до декількох лаконічних формулювань. Упорядкований за рангом перелік факторів, що утруднюють самостійну пізнавальну діяльність, набув такого вигляду:

- нестача часу для самостійної пізнавальної діяльності (відсоток респондентів, які вказали цей чинник, – 34,69%);
- низька мотивація до самостійної пізнавальної діяльності (28,57%);
- недостатній інтерес до навчальних предметів на курсах підвищення кваліфікації (28,57%);
- рутинність та однотиповість завдань для самостійної пізнавальної діяльності (26,53%);
- нестача методичних матеріалів з організації самостійної пізнавальної діяльності під час курсової підготовки (24,49%);
- відсутність необхідної підготовки на попередніх етапах освіти (22,45%);
- відсутність спеціальних заходів з організації самостійної пізнавальної діяльності на курсах підвищення кваліфікації (семінарів, нарад, круглих столів тощо) (22,45%);
- невизначеність професійного майбутнього (20,41%);
- обмеженість доступу до іншомовних професійних джерел, що визначається недостатнім знанням іноземних мов (18,37%);
- недостатні уміння систематизації інформації (18,37%);
- відсутність методичних матеріалів з організації самостійної пізнавальної діяльності в міжкурсний період (16,33%);
- недостатній рівень умінь роботи з комп'ютером (14,29%);
- відсутність критеріїв успішності самостійної пізнавальної діяльності в процесі підвищення кваліфікації (12,24%);
- інше (12,24%).

Результати проведеного емпіричного дослідження дали змогу окреслити основні моменти, що впливають на ефективність організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів.

Перший такий момент пов'язаний з відсутністю інтересу до навчального процесу. Відповідно, мотивація до самостійного здобуття знань у вчителів є невисокою. Ця теза підтверджена практикою, де, не відчуваючи

професійного контексту, вчителі належним чином не сприймають інформації курсів, справедливо вважаючи, що вона їм не дуже потрібна.

Другий момент – нестача спеціальних знань, зумовлена недостатньою підготовкою на попередніх етапах освіти. Із цим пов'язане те, що слухачі курсів замість того, щоб засвоювати навчальний матеріал, змушені розбиратися з програмним забезпеченням та оформленням бібліографічних джерел. При цьому все це відбувається без сторонньої допомоги з боку педагогів.

Третій момент полягає в недостатній розробленості матеріалів курсів, які стосуються організації самостійної пізнавальної діяльності. Останнє призводить до того, що без додаткової методичної підтримки вчителі вимушені докладати значних зусиль для самостійного пошуку необхідної інформації та її упорядкування, а також витратити додаткові матеріальні й часові ресурси. Вважаємо, що одна з верхніх позицій рейтингу, згідно з якою самостійній пізнавальній діяльності заважає брак часу, зумовлена саме цим.

Ще один важливий момент полягає в недостатності індивідуального підходу до планування самостійної пізнавальної діяльності в міжкурсовий період. Дійсно, досвід показує, що в безперервній професійній підготовці вчителів майже не використовують потенціал цього періоду: зазвичай у час, який проходить між атестаціями, активність учителів у плані самостійної пізнавальної діяльності має спонтанний і нецілеспрямований характер.

Пов'язаною з наведеними моментами виглядає відповідь респондентів на запитання: “Чи задоволені Ви курсами в аспекті організації самостійної пізнавальної діяльності слухачів?”. Так, 32,65% учителів дали відповідь “незадоволений”; 40,81% – “частково задоволений”; 26,53% – “задоволений”.

Такі результати анкетування дали змогу констатувати доволі низьку задоволеність тренерів-викладачів якістю курсів в аспекті організації самостійної пізнавальної діяльності.

Останній пункт анкети спрямований на виявлення пропозицій респондентів щодо вдосконалення курсів підвищення кваліфікації в аспекті організації самостійної пізнавальної діяльності. Кожному респонденту було запропоновано відзначити три напрями вдосконалення курсової підготовки в наступному циклі. Дані оброблено пакетом “Багатомірні відгуки” програми “Statistica 6”.

У результаті аналізу пропозицій респондентів побудований такий їх рейтинг:

- враховувати більшою мірою індивідуальні вікові, соціальні, інтелектуальні особливості слухачів курсів підвищення кваліфікації (відсоток респондентів, які вказали це побажання, – 40,82%);
- підвищити рівень практичної корисності завдань для самостійної роботи (32,65%);

- підвищити рівень креативності завдань для самостійної роботи (32,65%);
- підсилити увагу до зарубіжного досвіду професійного самовдосконалення вчителів (30,61%);
- підвищити рівень використання цифрових індивідуальних пристроїв з освітньою метою на курсах підвищення кваліфікації (26,53%);
- приділити більше уваги формуванню вмінь роботи з електронними бібліотечними каталогами (26,53%);
- зробити більш інтенсивним обмін результатами самостійної пізнавальної діяльності між учителями (22,45%);
- більше враховувати особливості конкретного навчального предмету, який представляє вчитель (22,45%);
- приділити більше уваги питанням організації самостійної пізнавальної діяльності в міжкурсовий період (20,41%);
- приділити більше уваги питанням навчання користування комп'ютером (18,37%);
- інше (18,37%).

Судячи з результатів анкетування, абсолютна більшість учителів пов'язує вдосконалення організації самостійної пізнавальної діяльності, насамперед, з урахуванням індивідуальних особливостей слухачів при визначенні траєкторій самостійної пізнавальної діяльності, а також з підвищенням інтересу вчителів до цієї діяльності (одним з таких заходів є знайомство вчителів із зарубіжним досвідом підвищення кваліфікації). Меншою мірою слухачі відзначають необхідність поліпшення навчання прикладних аспектів інформаційної діяльності.

Очевидно, що заклади підвищення кваліфікації мають враховувати зазначені моменти під час організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів.

Отже, проведене анкетування дало змогу констатувати таке:

- організація самостійної пізнавальної діяльності вчителів у процесі підвищення кваліфікації є незадовільною. Зокрема, це виражається в низькій активності вчителів у самостійній пізнавальній діяльності, а також її низький результативності;
- слухачі курсів підвищення кваліфікації доволі високо оцінюють свої вміння працювати з професійно важливою інформацією. При цьому вони визнають, що операційна складова їхньої інформаційної діяльності (за винятком навичок спілкування за допомогою комп'ютера) потребує вдосконалення;
- основними чинниками, що заважають організації самостійної пізнавальної діяльності, є відсутність інтересу до навчального процесу; нестача спеціальних знань; недостатня розробленість матеріалів курсів, що стосуються організації самостійної пізнавальної діяльності; відсутність індивідуального підходу при плануванні змісту курсової підготовки й самостійної роботи в міжкурсовий період;

– основні напрями вдосконалення самостійної пізнавальної діяльності на курсах підвищення кваліфікації вчителів вбачають у врахуванні індивідуальних особливостей при визначенні траєкторій самостійної пізнавальної діяльності; заходах з підвищення інтересу до цієї діяльності; навчанні прикладних аспектів інформаційної діяльності.

Висновки. Виходячи зі сказаного вище, можна зробити висновок, що організація самостійної пізнавальної діяльності на курсах підвищення кваліфікації вчителів має значні резерви для вдосконалення. Ефективність організації самостійної пізнавальної діяльності вчителів може бути підвищеною шляхом: оновлення та розвитку вмінь учителів працювати з інформацією; проведення роботи, що “надихає” на самостійний пошук професійної інформації, з урахуванням особистісних особливостей, віку, стажу, кваліфікації, досвіду вчителів; визначення критеріїв і показників результативності самостійної пізнавальної діяльності вчителів; створення умов для полегшення доступу вчителів до актуальної професійної інформації (знайомство зі спеціалізованими джерелами професійної інформації, робота з вивчення інших мов у професійному контексті тощо).

Список використаної літератури

1. Бирка М. Ф. Модель системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті. *ScienceRise. Педагогічна освіта*. 2015. № 10 (5). С. 4–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_10%285%29_2.
2. Ксьонзенко М. А. Самовиховання вчителя як невід’ємна частина його професійного самовдосконалення. *Наукова скарбниця Донеччини*. 2011. № 1 (8). С. 84–87.
3. Реутова В. В. Модель розвитку інформаційної культури вчителів основ економіки на курсах підвищення кваліфікації. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2013. Вип. 1–2. С. 39–45.
4. Солдатенко М. М. Самоосвітня діяльність як засіб професійного становлення та саморозвитку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомилинського. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 1.36. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2012_1.
5. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 20 с.
6. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с.
7. Хлебнікова Т. М. Організація особистісно орієнтованого навчання слухачів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2009. 22 с.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2017.

Тоннэ А. Ш. Состояние организации самостоятельной познавательной деятельности учителей в процессе повышения квалификации

Обоснована актуальность исследования состояния организации самостоятельной познавательной деятельности учителей в процессе повышения квалификации. Уточнено значение дефиниции “организация самостоятельной познавательной деятельности”. В результате анкетирования слушателей курсов повышения квалификации учителей выявлен уровень их активности в самостоятельной познавательной деяте-

льности; результативность этой деятельности. Определено субъективное восприятие респондентами уровня развития интеллектуальных и предметных умений работы с информацией, факторов, затрудняющих эту деятельность. Установлено состояние удовлетворенности курсами повышения квалификации в аспекте организации самостоятельной познавательной деятельности, а также пожелания по ее усовершенствованию.

Ключевые слова: организация, самостоятельная познавательная деятельность, учителя, курсы, повышение квалификации.

Tonne O. Status of Organizing of Teachers' Self-Sustaining Cognitive Activity in Professional Development Process

Novelty of investigation about status of organizing of teachers' self-sustaining cognitive activity in professional development process is proved. The meaning of "organizing of self-sustaining cognitive activity" definition is specified. The author conducted the survey among mid-career education courses participants (n=49), offered verified statistical empirical data processing on its basis (defining percentage and ranging). The survey showed both teachers' performance level in self-sustaining cognitive activity and progress of this activity. The author revealed respondents' subjective perception of level of intellectual and content data processing skills.

According to the results of the survey there are some factors that respondents consider to complicate self-sustaining cognitive activity. The author came to the conclusion that they are: disinterest in educational process; lack of specific knowledge, inadequate working out of methodical materials aimed to self-sustaining cognitive activity; individual approach shortage during planning the course training content and self-study during intercourse time.

The correlation between mid-career education course satisfaction level and self-sustaining cognitive activity is defined.

Based on respondents' feedback, the author represents possible ways to improve organizing of self-sustaining cognitive activity such as: take into account individual peculiarities at determining of self-sustaining cognitive activity approach; carry out activities to heighten interest in this sphere (one of such activities can be foreign professional development experience sharing); implement applied aspects of information activity in education.

On the basis of empirical investigations the author sums up that organizing of self-sustaining cognitive activity in teachers' mid-career education courses has great improvement potential. It should be stressed that self-sustaining cognitive activity efficiency can be increased due to: development of teachers' data processing skills; offering the types of activities 'inspiring' self-sustaining search of professional information; defining principles and indexes of self-sustaining cognitive activity efficiency; creating terms and conditions for free access to up-to-date professional information.

Key words: organizing, self-sustaining cognitive activity, teachers, courses, professional development process.